

Eugeniusz Grzegorz Wiązowski

Z dziejów środowiska 27 Dywizji Wołyńskiej Piechoty Armii Krajowej w Słupsku

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 19/1, 107-127

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EUGENIUSZ GRZEGORZ WIĄZOWSKI

Z DZIEJÓW ŚRODOWISKA 27 DYWIZJI WOŁYŃSKIEJ PIECHOTY ARMII KRAJOWEJ W SŁUPSKU

Podczas II wojny światowej Polacy byli masowo mordowani przez Niemców (ludobójstwo niemieckie), Sowieców (ludobójstwo sowieckie), a na terenach Wołynia i w Małopolsce Wschodniej przez współobywateli II Rzeczypospolitej związanych z Organizacją Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i Ukraińską Powstańczą Armię (UPA), Wiedza społeczna o ukraińskim ludobójstwie pozostała jednak niska¹. Wołyń to obszar geograficzny ziem położonych między wyżynnym Podolem a nizinnym Polesiem w prawym środkowym dorzeczu Bugu i prawym dolnym dorzeczu Prypeci². Dzieje Wołynia były bardzo ciekawe, burzliwe i skomplikowane³. Polaków, którzy zamieszkiwali te tereny Wołynia nazywano potocznie Wołyniakami. Polacy ci podczas drugiej wojny światowej zostali okrutnie potraktowani przez zamieszkujących na tych terenach ukraińskich nacjonalistów, którzy dokonując napadów i masowych rzezi wymordowali kilkadziesiąt tysięcy bezbronnych Polaków: dzieci, dorosłych i starców, Pacyfikowali, grabili i palili wsie oraz większe miejscowości⁴. Celem uchronienia tych Polaków przed zagładą powstawały polskie oddziały partyzanckie, organizowano samoobronę, a generał Stefan Rowecki „Grot” oddelegował do tego celu część Armii Krajowej – 27 Wołyńską Dywizję Piechoty. 25 VI 1944 r. na żądanie wojskowych władz radzieckich, 27 WDP AK została podstępnie rozbrojona w Skrobowie pod Lubartowem⁵. Po rozbrojeniu Dywizji żołnierze zmuszeni byli samodzielnie decydować o swoim losie⁶. Później dla wielu żoł-

¹ E. S i e m a s z k o, *Ludobójstwo Polaków na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej*. „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”. R. 1996-1997, nr 1-2, s. 54.

² *Dzieje Polski*. Red. J. T o p o l s k i. Warszawa 1977, s. 95, 105.

³ Zob. J. T u r o w s k i, *Pożoga. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK*. Warszawa 1990, s. 5-7.

⁴ E. B o b i Ń s k i, *Wołyniacy – dlaczego?*. „Moje Miasto”. R. 2011, nr 13, s. 11.

⁵ J. T u r o w s k i, *Pożoga...*, s. 12.

⁶ Z S t a r z y Ń s k i, *Lata 1944 – 1990*. W: *Żołnierze Wołynia. Działalność powojenna żołnierzy 27. Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej*. Red. E. B a k u n i a k, S. M a ś l a n k a,

nierzy rozpoczęły się trudne lata prześladowań i upokorzeń⁷. Tym, którzy trafili na ziemię słupeńską, człuchowską i sławieńską po latach udało im się stworzyć Środowisko Żołnierzy 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej (7 WDP AK w Słupsku).

Publikację podzielono na cztery punkty. W pierwszym omówiono okoliczności utworzenia tego środowiska 27 WDP AK w Słupsku, w drugim odniesiono się do jego władz, sztandaru, siedziby oraz form oddziaływania na lokalną społeczność. W punkcie następnym zaprezentowano materialne i niematerialne świadectwa pamięci o 27 WDP AK w regionie słupeńskim. W ostatnim – czwartym punkcie omówiono współpracę z władzami krajowymi, uczestnictwo w zjazdach oraz pielgrzymkach na ziemię wołyńską, a także. współpracę z sąsiednimi środowiskami.

1. Okoliczności powstania Środowiska Żołnierzy 27 WDP AK w Słupsku

W polskiej epopei ruchu oporu w latach II wojny światowej 27 WDP AK uformowana i walcząca w 1944 r. na Wołyniu oraz Lubelszczyźnie była największą w kraju jednostką⁸. Po zakończeniu wojny, w l. 1944 – 1946 Wołyniacy rozproszyli się po całej Polsce, raczej ukrywając swój związek z Dywizją. W Polsce ów temat ów okresie PRL był zakazany, bo dotyczył wyklętej AK i terenów nie należących do Polski, a w Związku Radzieckim był użyteczny tylko dla prześladowania myślących o niezależności Ukraińców⁹.

W 1983 r. Słupsku zawiązała się nieformalna grupa środowiskowa żołnierzy „27”, której przewodniczył Arnold Godlewski i Zbigniew Janczewski. Organizowali oni spotkania okolicznościowe w szkole muzycznej, której dyrektorem był Z. Janczewski, a także w spółdzielni rzemieślniczej, której członkiem Zarządu był Bronisław Staniuk. Grupa ze Słupska skupiała także kolegów „27” ze Sławna, Człuchowa, Ustki, Korzybia i okolicznych miejscowości. 27 V 1987 r. odbyła się w Słupsku sesja naukowa, na której byli obecni liczni uczestnicy tamtych wydarzeń. Po sesji utworzyła się grupa inicjatywna, która 2 XII 1987 r. powołała Klub Środowiskowy Żołnierzy 27 WDP AK w Słupsku. W grupie tej znajdowali się również: Z. Lachowicz, Z. Ziółkowski, B. Staniuk, S. Kołodyński, L. Garczyński i W. Szymczyk. Wyjście ze struktur ZBOWiD-u, w 1989 r. uła-

H. Rotbartin., Warszawa 2002, s. 15; E. Rachwałski, *27 Wołyńska Dywizja Piechoty Armii Krajowej. 60 rocznica powstania i walk 1944-2004*. Wrocław 2004, s. 3.

⁷ Z. Starzyński, *Lata 1991-2000*, s. 111.

⁸ Zob. Z. Mańkowski, *Przedmowa*. W: H. Stachyra, *27 Wołyńska Dywizja Piechoty Armii Krajowej 1943-1944. Żomierze i kadra dowódcza ich losy. Studium historyczno – socjologiczne*. Lublin 2003, s. 9.

⁹ E. H. Bakuniak, A. Żupański, *Przechować pamięć*, s.175-178.

twiło powołanie oddzielnych środowiska zrzeszonych w ŚZZ AK. 20 X 1989 r. grupa 30 żołnierzy „27” powołała Zarząd Środowiska 27 WDP AK w Słupsku, co dało początek formalnej działalności¹⁰.

Alfabetyczny wykaz członków zwyczajnych Środowiska w 27 DWP AK w Słupsku w latach 1993 – 2012

LL.p.	Nazwisko, imię i pseudonim	Data i miejsce urodzenie	Placówka – Oddział	Stopień woj. miejsce zamieszkania,	Uwagi
11	Andrzejewska Halina Barbara „Mała”	15 IX 1926 Łuck	Ł. W Kowlu	Korzycie	+12 II 2000
22	Awierysko Kazimierz, „Orzeł”	24 XI 1926 Planty – Wilno	ZWZ, AK	Ppłk, Ustka	
33	Babulski Jerzy, „Walek”		II/23 pp		
44	Barański Henryk „Bahon” – „Skała”	27 III 1921 Kielce	k. Zdobunów, w. NKWD od III 1940 do VI 1941	Ustka	wypisał się ze Środowiska
55	Bronikowski Antoni			Sławno	wypisał się ze Środowiska
66	Cholewa Stanisław, „Filozof”	15 IV 1920 Janiewicze	II/23 pp	Ppor., Sławno	
77	Cybulski Antoni „Oliwa”	24 IV 1913 Dubno	k. Pańska Dolina, areszt. NKWD od III 1940 do VI 1941	Sławno	jeden z organizatorów s. w Pańskiej Dolinie. +20 IV 1995
88	Dobrowolski Zygfryd „Gruszka”	18 XI 1922 Bory Osowskie	I/23 pp	Słupsk	+ 21 II 1996
99	Dzięcioł Edward „Lampart”		I/50 pp	Sławno	
110	Garczyński Bolesław „King” – „Soroka”	19 III 1923 Łuck	I/24 Bat. 1 „Łuna”, 1/19 p.ul.	Sławno	
111	Garczyński Józef „Natan”				
112	Garczyński Leopold, „Gruda”			Sławno	wypisał się ze Środowiska

¹⁰ Z. Starzyński, *Lata 1944-1990...*, s. 23, 25, 42, 52, 65, 87.

113	Godlewski Arnold „Wiarus”	18 I 1931 Równe	I/19 p.ul.	Słupsk	+ około 1991
114	Jabłoński Feliks „Jurek”	18 V 1930 Hobut - Wołyń	Dąbrowa – łącznik	Słupsk	+31 VIII 2006
115	Janczewski Zbigniew „Zbych”	3 III 1928 Turczyn	Łuck – Prze- barwe, 24 pluton „Łuma”- Olgierd, I/24 pp	dr nauk humastycznych, Jeżewo-Kolonia Pięć Korgów k. Świecia	+29 VIII 2003 r. w Gdańsku
	Janik Adama Albin”	20 XII 2908	I/24 pp	Stawno	+ IX 1903
117	Jaworska Agata „Agata”	10 IV 1913 Jagodno	konspiracja gospodarcza, II/23 pp	Słupsk	+około 2008
118	Jaworski Jan „Jawor”	18 X 1912 Poczekajka	I/43 pp	Słupsk	+ I 1994
119.	Jaworski Stanisław „Dzik”	9 VII 1906 Poczekaj-ka	II/23 pp, I/43pp, rusznikarz	Słupsk	+ 26 VIII 2007
220	Jeiski Edmund „Jastrząb”	22 IV 1922 Stara Dąbrowa	Hołuby III/50 pp „Trzaski”	Stawno	+1 IX 1999
221	Jurkowski Antoni „Lew”	23 IV 1919 Nowa Dąbrowa	I /50 pp „Jastrzębia”,	Niemiarowo	+1998
222	Kasperkiewicz Zygmunt, „Kos”	22 VIII 1924 Gałęzów	I /43 pp „Korda”	por., Swochowo	
223	Kołodęński Stanisław „Krzyżak”	11 VI 1922 Wyrobki	II/50 pp	Bolesławice	+ 4 VIII 1993
224	Kostecki Władysław		I/23 pp	Stawno	+
225	Kościński Felicjan ”Zatrząsk”			Słupsk	+
226	Kowal Tadeusz				
227	Kraszek Ryszard, „Sosna”, „Pirat”	11 VIII 1920 Ostróg – Wołyń	Samoobrona Zdołbunów, k. Ostroga	kpt., Słupsk	
228	Krzaczkowski Franciszek „Konar”	4 X 1921 Kopcze	I/50 pp „Sokoła” i u „Kani”	Szelewo	+
229	Kułakowski Franciszek „Żuk”	27 III 1921 Kopcze	s. Przebraże	mjr, Słupsk	wypisał się ze Środowiska, + 12 XI 2011
330	Kułakowski Roman	16 IV 1930 Jeziorany Polskie	s. Jeziorany	Ppor., Słupsk	

331	Kwiatkowski Jerzy	14 VII 1907 Cypcewicze Małe	1939 r. niewola	Supsk	+5 XI 1995
332	Kwiatkowski Tadeusz „Pirat”	11 X 1918 Ceprewicze	OP „Bomba”, k. „Bomby”, AK Sarny	Ppor., Słupsk	
3333	Lachowicz Zofia „Belladonna”	20 VI 1922 Gniew/Tzew	Kowel – sanita- riuszka III/50 pp Trzaski”	Słupsk	+18 V 2005
334	Lao Ewa „Babunia”	5 IX 1908 Berszada	k. Sarny – łącznik	Słupsk	+ 28 XII 1999
335	Leszczyńska Maria „Marynia”	30 VI 1923 Rymacze	Rymarze – 43 pp „Korda”, k. Jagodzie	Sławno	+28 X 2010
336	Leszczyński Piotr „Szakal”	29 VII 1923 Huta Stepańska	I/45 pp	Sławno	+30 X 2000
337	Łapiński Antoni „Wicher”	18 XI 1921 Brodek k. Zamzonia	I/50 pp	Gogolewo	+5 II 1998
338	Matyszczuk Jakub „Zbik”	1 IX 1922 Rymarze	Rymarze – I/43 pp „Korda”	Wyższe wyszktałcenie, Sawno	+7 X 2005
339	Mergel Zbigniew „Kulik”	5 VII 1925 Terbunie n. Horyniem	I/45 pp	Świwice	wypisał się ze Środowiska
440	Migdał Henryk „Mściciel”	1 I 1924 Ostróg n. Horyniem	I/44 pp	Człuchów	+VI 2005
441.	Migdał Zbigniew „Indianin”	10 X 1924 Ostróg n. Horyniem	I/ 43 „Gzymśa”	Człuchów	
442	Mirocha Stanisław, „Słupszczak”	27 XII 1930 Wólka Ligezowska		kpt., Słupsk	
443	Muzyka Tomasz „Brzoza”	23 XI 1921 Ostrówki	s. Ostrówki	Redzikowo	+3 I 2007
444	Najdowski Tadeusz „Jadzia”	23 VIII 1923 Włodzimierz	I/50 pp komp II „Fiałki” i u „Sokoła”	Słupsk	+16 I 2008
445	Nogaj Józefa	3 XI 1932 Kotki – Wołyń		Słupsk	
446	Ostrowski Józef „Blask”			Staniewice	+
447	Pawłowski Stanisław			Słupsk	

448	Pietruk Władysław, „Brzózka”	25 I 1929 Rymacze – Wołyń	I/43 pp Korda- ”,w. Lubomlu od XII 1944 do II 1945	Ppor., Bierkowo	
449	Piotrowski Marian „Kubek”	10 V 1928 Bystraki	Siedlisko – I/23 pp	Słupsk	+10 II 2010
550	Popławski Stanisław			Słupsk	
551	Pytner Bolesław „Komar”	3 II 1921 Koczyszczce	I/23 pp	Barwino	+ 29 VIII 1996
552	Rajczakowski Stanisław „Szymon”	6 V 1926 Barysz	s. Barysz	Słupsk	+17 IX 2007
553	Sajek Aleksander, „Sroka”, „Sokół”	9 I 1924 Osiecznicznik – Wołyń	I/50 pp, komp.1	por., Kobylnica	
554	Sajek Henryk „Sójka”	22 VI 1929 Osiecznicznik	III/50 pp, komp.2	Widziano	+10 VI 2006
555	Siemaszko Karol „Wa- ligóra”	10 III 1919 Olchówka	I/23 pp, w. od VII 1945, wyrok 3 lata, zwolnio- ny po amnestii III 1947.	Słupsk	+ 4 IV 1996
556	Sochaczewski Jan „Ząb”	14 I 1920 Peresieka /Kowel	Peresieka – I/50 pp „Sokoła”	Kobylnica	+17 XI 2004
557	Sochaczewski Tadeusz, s. Józefa, „Kum”	26 IX 1923 Peresieka	Peresieka – s. Kupieców, Zasmyki, I/50 pp	por., Kobylnica	
558	Sosnowski Dionizy „Bystry”	19 III 1927 Łokacze	Iwonicze – II/23 pp „Kozaka”, karna praca w kopalni węgla – 2 lata służby wojskowej	Wyższe wykształcenie, Człuchów	+5 V 2004
559	Sosnowski Kazimierz „Orzeł”		II/23 pp, kilkudniowy areszt UB		w 1996 r. prze- prowadził się do Poznania
660	Sosnowski Zygmunt „Burza”	4 III 1926 okolice Bielina	II/23 pp	Łopuchów	wypisał się ze Środowiska
661	Staniuk Bronisław, s. Józefa, „Jastrząb”	18 IX 1929 Kupracze	Kupracze – I /43 pp „Korda”	por. Słupsk	

662	Staniuk Jadwiga	1 V 1942 Kupracze			
663	Stępień Aleksander			Ostrowice	
664	Studzińska Walentyna „Bratek”	12 V 1914 Uściąg	1/23 pp, k. Uściąg	Widziano	+4 XII 2004
665	Szczurowski Józef „Zawisza”	1 I 1922		Stawno	wypisał się ze Środowiska ,+
666	Szymczyk Janina „Gospośia”	24 I 1923 Miedziów/ Ko-wel	Kowel – placówka Groszów, ł., s. Zazmyki	Kobylnica	+6 I 2011
667	Szymczyk Waław „Kamienica”	17 III 1920 Kowel	Zasmyki – I/50 pp „Sokota”	Kobylnica	+10 VI 2006
668	Świder Tadeusz „Lis”	16 VIII 1926 Lublatyn k. Kowla	Kowel – II/43 pp ”Siwego”	Słupsk	po zakończeniu wojny odbył służbę w LP +
669	Warych Henryk „Niemiec”		k. Kowel		+
770	Ziółkowska Zofia „Iskra”	16 IV 1926 Uściąg	k. Uściąg, 27 komp. łączności „Gromady”	Słupsk	+28 III 2005
771	Żulewski Hieronim, „Siwy”	19 II 1929 Dąbrowa – Wołyń	27 WDP, AK	Sierakowo	

Źródło: Archiwum 27 WDP AK Środowiska w Słupsku (dalej: AŚS). T. *Wykazy członków 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty w Słupsku 1993-2012.*, b. syg., b. pag.; M. F i j a ł k a , *27. Wołyńska Dywizja Piechoty AK*. Warszawa 1986, s.175-176; H. R o t b a r t , *Spis żołnierzy. W. Żołnierze Wołynia...*, s. 224-225, 230-232, 234-235, 237, 240-243, 245-253, 256, 258, 26-262, 267-271, 274-275, 278, 282; E. H. R u d n i k , „*Osnowa*”. Warszawa 2004, s. 23-86, 90, 94-95, 10, 102, 120-121, 123-126, 129-130, 171, 198-199; Skróty i znaki: k. – konspiracja, ł. – łącznik, s. – samoobrona, pp – pułk piechoty, w. – więzień, + zmarł lub zmarła.

Z powyższego wykazu wynika, że w l. 1993 – 2012 do słupskiego rodowiska należało 71 członków zwyczajnych. Środowisko funkcjonowało jednak wcześniej, nie udało się jednak ustalić członków z l. 1989–1992, należy przypuszczać, że było ich więcej od wykazanych w tabeli. Nie wszyscy z nich walczyli w 27 WDP AK, bowiem niektórzy stawali się członkami zwyczajnymi ze względu na pełnioną funkcję w Środowisku, ale nie przysługiwały im świadczenia.

Ponad 44 członków zwyczajnych już zmarło, 7 wypisało się ze Środowiska, a niektórzy ze względu na zmianę miejsca zamieszkania należeli później do innych Środowisk, np. w Poznaniu.

Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, w ramach którego funkcjonuje Środowisk 27 WDP AK jest stowarzyszeniem kombatanckim¹¹ i wg zapisów zamieszczonych w Statucie za członka SZ AK uważa się osobę posiadającą legitymację Związku oraz opłacającą składki. Wyróżniono członków zwyczajnych i członków nadzwyczajnych – czyli osoby pochodzące z rodzin członków zwyczajnych, zwyczajnych także sympatyków¹². W Środowisku są również podopieczni, czyli osoby z rodzin zmarłych członków, najczęściej ich żony, którym władze Środowiska udzielały pomocy. Członkami nadzwyczajnymi ślupskiego Środowiska 27 WDP AK zostali: Lucyna Baran (+) Jerzy Brzozowski, Bożena Bujak, Emilia Godlewska, Stanisław Góźdź (+), Halina Bronisława Hinc, Feliks Jabłoński, Anna Jaworska (+), Bożena Konfederak, Konińska Ewa Teresa, Kwiatkowski Jerzy, Lisiewicz Ryszard, Józef Makowski (27 II 1996)¹³, Halina Krystyna Matyszczyk, Wiesława Anna Miaskowska, Józefa Nogaj, Urszula Halina Ostrowska, Jolanta Rawicka, Alfred Słowiński (+26 III 2012), Jadwiga Staniuk (za pracę na rzecz Środowiska 1 XII 1997 r. otrzymała legitymację członka zwyczajnego bez świadczeń i uprawnień kombatanckich), Tadeusz Staniuk, Cecylia Stefańska, Eugeniusz Szymczyk, Zenon Urwan, Jolanta Maria Mantach-Rekowska, Zdzisława Wawrzynkiewicz, Zdzisław Zduń¹⁴.

2. Władze, sztandar, siedziba oraz formy oddziaływania na lokalną społeczność

Środowisko 27 WDP AK powołane w 1989 r. w Słupsku podlegało Inspektoratowi AK w Gdańsku¹⁵. Pierwszym przewodniczącym ślupskiego Środowiska został Z. Janczewski, funkcję skarbnika pełniła Z. Ziółkowska, a sekretarzem był H. Barański¹⁶. W 1994 r. przewodniczącym Środowiska Żołnierzy 27 WDP AK został B. Staniuk¹⁷, w a sekretarzem jego żona Jadwiga Staniuk. Od 1989 r. od zalegalizowania Środowiska, J. Makowski – ówczesny przewodniczący Oddziału Wojewódzkiego Stowarzyszenia

¹¹ Statut Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. Warszawa 1999, §1.

¹² AŚS. T. *Wykazy członków 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty w Słupsku, 1993–2012...*, b. pag.

¹³ *Nekrolog J. Majkowskiego*. „Głos Pomorza”. R.1996, nr 46, s. 2; *Zmarł Józef Majkowski*, „Głos Pomorza”. R.1996, nr 49, s.3.

¹⁴ AŚS. T. *Wykazy członków 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty w Słupsku, 1993–2012...*, b. pag.;

¹⁵ *Z. S t a r z y Ń s k i, Lata 1944–1990...*, s. 65

¹⁶ AŚS. T. *Wykazy członków 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty w Słupsku, 1993–2012.*, b. syg., b. pag.

¹⁷ B. S t a n i u k, *Relacja ustna*, Słupsk 21 I 2012.

„Civitas Chrystiana” w Słupsku użyczył dla Środowiska pomieszczenie w lokalu stowarzyszenia przy ul. Paderewskiego 9 i od tego czasu członkowie Środowiska nieprzerwanie korzystali z tej gościnności, nie zmieniając siedziby.

W 1994 r. przypadła 50. rocznica akcji „Burza”. Przypomniano okoliczności, wydanego przez gen. Bora-Komorowskiego rozkazu realizacji operacji „Burza”¹⁸. W Słupsku 27 IV 1994 r. odbyło się sympozjum pod nazwą „Czas Burzy na Wołyniu”, w którym wzięli udział Edward Prus, prof. Władysław Filar „Hora”, „Wondra”, Edmund Bakuniak „Jeź” i Ryszard Markiewicz „Mohort” (+ 10 VII 2006 r.)¹⁹. Przewodniczył mu Z. Janczewski²⁰. Dopelnieniem obchodów rocznicowych było nadanie sztandaru Środowisku Żołnierzy „27” w Słupsku. Odbyło się ono podczas uroczystej Mszy św. 11 XI 1994 r. w kościele Najświętszego Serca Jezusowego. Sztandar poświęcił ówczesny proboszcz parafii pw. NMP Królowej Różańca św. i dziekan dekanatu słupskiego ks. kan. Ryszard Król²¹. Z kościoła uczestnicy uroczystości wraz z ks. kapłanem Włodzimierzem Jankowskim²² przemaszerowali na plac przed

¹⁸ W przewidywaniu okupacji kraju przez dwóch zaborców, Komenda Główna AK wydała rozkaz powołania operacji „Burza” chcąc tym samym przeciwstawić się dominacji władzy sowieckiej. Z. S t a r z y ń s k i, *Lata 1991–2000...*, s. 101-102.

¹⁹ *Nekrolog Ryszarda Markiewicza. „Wołyń Blżej”*. R. 13: 2006, nr 4, s.1.

²⁰ Z. S t a r z y ń s k i, *Lata 1991 – 2000...*, s. 101-102.

²¹ *Schematyzm Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej 1998*. Opr. K. Z a d a r k o, D. K o Ń s k a, K. W i l k o w s k a. Koszalin 1998, s. 389.

²² Ks. mjr Włodzimierz Józef Jankowski urodził się 13 VIII 1952 r. w Świętosławiu pow. wrocławski. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku, gdzie 26 V 1979 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Jako neoprezbiter skierowany został w charakterze wikariusza w parafii w Burzeninie, a następnie po dwóch latach do parafii pw. św. Andrzeja w Koninie. Po czterech latach zdecydował się opuścić diecezję wrocławską i zaangażować się w pracę duszpasterską w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej. Od jesieni 1983 r. podjął pracę kapłańską w parafii św. Michała Archanioła w Karlinie. 25 IX 1984 r. został skierowany jako wikariusz do parafii pw. św. Ottona przy kościele NSJ w Słupsku, gdzie zasłynął jako odważny, nieugięty i oddany kapelan zdelegalizowanej wówczas „Solidarności”. W 1986 r. powstała myśl utworzenia odrębnej parafii pw. bł. Urszuli Ledóchowskiej w Wieszynie. Niestety ówczesne władze państwowe nie wyraziły na to zgody. Bp Ignacy Jeź stworzył jednak nieoficjalnie przy kościele w bł. Urszuli Ledóchowskiej w Wieszynie samodzielny ośrodek duszpasterski, który formalnie pozostawał w słupskiej parafii pw. św. Ottona. Parafia w Wieszynie erygowana została dopiero 4 VIII 1989 r. i wówczas ks. W. Jankowski objął urząd jej proboszcza. Zycząc skromnie tworzył warunki dla normalnego funkcjonowania nowej parafii. Zaangażował się ponadto w struktury odrodzonego Wojska Polskiego jako kapelan pomocniczy 28 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego w Redzikowie. W duszpasterstwie wojskowym pracował od 1 IX 1993 r. W tym okresie do 16 VI 1995 r. opieką duszpasterką otaczał również wojsko 7 Pomorskiej Brygady Zmechanizowanej w Słupsku. W 2005 r. opuścił Wieszyno i skierowany został do Świdwina, a stamtąd do parafii pw. MB Różańcowej w Siemczynie niedaleko Czaplinka. Pracę w duszpasterstwie wojskowym kontynuował natomiast jako kapelan pomocniczy 15. Brygady Kawalerii Pancernej w Wędrzynie. Choroba doprowadziła go do przedwczesnej emerytury i w 2009 r. powrócił do Słupska. Zmarł 22 VIII 2011 r.

ratuszem, gdzie R. Markiewicz przekazał sztandar przewodniczącemu Środowiska słupeckiego²³.

Sztandar „Środowiska” 27 WDP AK w Słupsku nawiązuje do tradycji i symboli wołyńskich pułków z 1939 r., tj. 23, 24, 50 płk. piechoty 27 D.P. i 43, 45 płk. piech. 13 D.P. i 21 płk. Ułanów Wołyńskiej Brygady Kawalerii. W rogu płatu prawego, stanowiącego awers sztandaru umieszczono numerację pułków: 23 pp im. Leopolda Lisa Kuli z Włodzimierza Wołyńskiego. Tradycję tego pułku przejęły partyzanckie bataliony: Dywizji. W środku płatu – jest godło państwowe – srebrny orzeł w złotym wieńcu z liści dębowych. Na czerwonym tle napisy – 27 Wołyńska Dywizja Piechoty Armii Krajowej, u dołu „Środowisko” Słupsk. Nawiązując do tradycji, dywizja przejęła również dziedzictwo jej odznaczeń.

Na czerwonym tle lewym płacie, czyli rewersie, widnieją słowa Bóg, Honor, Ojczyzna – symbole wiary i godności żołnierskiej, za które walczyli i ginęli żołnierze. W centralnej części – w złotym otoku z liści dębowych, jest odznaka dywizyjna z napisem: 27 Wołyńska Dywizja Piechoty A.K. – 1944 – z kotwicą – symbolem Polski Walczącej. Projekt sztandaru wykonali: Zbigniew Starzyński i Zbigniew Janczewski. Płaty sztandaru wyhaftowały: siostry klaryski od Wieczystej Adoracji Najświętszego Sakramentu w Słupsku, a ufundowali członkowie Środowiska i ich rodziny. Sztandar bierze udział we wszystkich uroczystościach państwowych, regionalnych oraz AK-owskich²⁴.

Kombatanci Środowiska 27 WDP AK w Słupsku analogicznie jak inni żołnierze Dywizji za punkt honoru i obowiązek wobec tych, co oddali życie w walkach, bądź już później zmarli przyjęli postanowienie głoszenia pamięci i wiedzy o przeszłości, o wołyńskich męczennikach i bohaterach. Starali się to czynić wszelkimi dostępnymi nam sposobami. Obecni byli na świętach narodowych, uroczystościach patriotyczno-religijnych²⁵, pogrzebach zmarłych żołnierzy ŚŻŻ AK, spotkaniach z młodzieżą. Na przykład jedno z takich spotkań kombatantów odbyło się w 1998 r. z uczniami szkoły w Czarnej Dąbrówce, noszącej imię 27 WDP AK, której patronuje Środowisko Żołnierzy „27” w Słupsku. Spotkanie miało związek z założeniem Szkolnej Drużyny Harcerskiej. Uczestniczyli w nim R. Kułakowski, Z Łapińska, R. Markiewicz, Z. Ziółkowska, F. Jabłoński, B. Staniuk. Dzięki staraniom żołnierzy z „Łuny” Środowiska „27” w Słupsku, postawiony został krzyż i uporządkowano mogiłę polskich żołnierzy z 50 pp

w Słupsku, gdzie również 25 VIII spoczął na starym cmentarzu. E. Wiązowski, *Kapelan zdelegalizowanej „Solidarności”*. „Powiat Słupski”. R.11: 2011, nr 11-12, s. 26-29.

²³ Z. Starzyński, *Lata 1991-2000...*, s. 102.

²⁴ AŚS. *Sztandar 27 WDP AK – Środowiska w Słupsku oraz jego tradycje i symbole*, mps., s. 1-3.

²⁵ E. Wiązowski, *Ku czci Sybiraków*. „Słowo Powszechne”. R. 46:1992, nr 215, s.7; tenże, *Słupskie obchody 50. rocznicy Powstania Warszawskiego*. „Gość Niedzielny”. R. 71:1994, nr 36, s. 1; tenże, *Akowcy ze Sławna*. „Gość Niedzielny”. R.71:1994, nr 46, s. 2.

27 DP poległych w 1939 r. w Borach Tucholskich w okolicach Pięćmorgów w 1939 r. Krzyż ustawiły dzieci, którym przewodził Z Janczewski²⁶.

5. Świadczenia pamięci o 27 WDP AK w regionie słupskim

Wotum to złożone zostało przedczas uroczystej Mszy św. w kościele pw. Serca Jezusowego. Poświęcił je ks. W. Jankowski, odczytano przesłanie od ks. płk. Antoniego Piotrowskiego. Zarząd Okręgu 27 z Warszawy reprezentował Krzysztof Bałysz „Maciek”. Uroczystość miała wprawdzie charakter kameralny, lecz ten znak pamięci, a szczególnie treść napisu mocno przemówiły do wszystkich w kraju, gdyż były to lata budzącej się nadziei²⁷.

18 I 1996 r. imię 27 WDP AK otrzymała Szkoła Podstawowa w Czarnej Dąbrówce. Inicjatorem było Środowiska Żołnierzy 27 WDP AK w Słupsku, a w szczególności Antoni Łapiński, dyrektor szkoły Halina Hinc, kurator ze Słupska Zygmunt Sadowski²⁸. Zabiegał o to usilnie również miejscowy proboszcz ks. Juliusz Wójtowicz²⁹. Aktu odsłonięcia okolicznościowej tablicy pamiątkowej dokonali Z. Sadowski, H. Hinc i R. Markiewicz. W lewym górnym rogu tablicy umieszczono emblemat z krzyżem „27” AK, a napis brzmi: SZKOŁA PODSTAWOWA / IM. 27 WOŁYŃSKIEJ DYWIZJI PIECHOTY / ARMII KRAJOWEJ / W/ CZARNEJ DĄBRÓWCE

W uroczystościach uczestniczyli: Kompania Honorowa WP, przedstawiciele władz lokalnych i organizacji kombatanckich. Szkole Podstawowej w Czarnej Dąbrówce w następnym roku nadany został sztandar. Aktu jego przekazania dokonał 2 V 1997 r. prezes Środowiska Żołnierzy „27” w Słupsku Z. Janczewski. Sztandar ufundowali Teresa i Zdzisław Knobkowie z Kanady³⁰. Nauczyciel historii Jacek Żmuda-Trzebiatowski urządził w szkole Izbę Pamięci Dywizji.

²⁶ Z. Starczyński, *Lata 1991–2000...*, s. 145.

²⁷ Tenże, *Lata 1944–1990...*, s. 47–48.

²⁸ Archiwum Zespołu Szkół w Czarnej Dąbrówce (dalej: ASPCD). *Przegląd oświatowych dokonań Szkoły Podstawowej w Czarnej Dąbrówce w okresie od 1947–1997*. Opr. B. Bania, K. Dzidaosz, S. Gwóźdź. Czarna Dąbrówka 1997, mps, s. 38–39.

²⁹ Ks. Juliusz Wójtowicz urodził się 19 II 1927 r. w Porąbce Uszewskiej. W czasie II wojny światowej był żołnierzem AK w woj. tarnowskim. Świeceń kapłańskich udzielił mu 29 IV 1951 r. w Tarnowie bp Jan Stepa. W l. 50-tych XX w. był więźniem politycznym. 17 VI 1973 r. został ustanowiony proboszczem parafii św. Kostki w Czarnej Dąbrówce. Jako aktywny duszpasterz cieszył się powszechnym uznaniem lokalnej społeczności. Powierzono mu również funkcję kapelana SZŻ AK okręgu słupskiego. Zmarł w wieku 68 lat 12 I 1996 r. Uroczystości pogrzebowe w Czarnej Dąbrówce zgromadziły kilka tysięcy mieszkańców. *Schematyzm Diecezji Koszalińsko-Kołobrzesckiej 1987*. Opr. P. T. Mieliżarek. Koszalin 1987, s. 43, 372, 374; *Zmarł ksiądz Julian Wójtowicz*. „Głos Pomorza”. R. 1996, nr 14, s. 1.

³⁰ ASPCD, *Kronika Szkoły Podstawowej w Czarnej Dąbrówce, pow. Bytów 1956–2012*, b. sygn. b. pag.

Prezentowane w niej eksponaty i książki ofiarowane zostały przez Antoniego Łapińskiego i Stanisława Maślankę. W urządzenie Izby mocno zaangażował się nauczyciel historii – Jacek Żmuda-Trzebiatowski³¹.

6 VI 1998 r. w kościele NSJ w Słupsku odsłonięto również tablicę poświęconą gehennie ludności polskiej w okresie drugiej wojny światowej³². Treść napisu na tablicy brzmi: „KU PAMIĘCI /POLEGŁYCH I POMORDOWANYCH PRZEZ NACJONALISTÓW UKRAIŃSKICH OUN-UPA NA ZIEMI WOŁYŃSKIEJ W LATACH 1942 – 1945/ KREW PRZELANA PROSI O PAMIĘĆ AD 1997 ŚRODOWISKO 27,W.D.P.A.K.” W lewym, górnym rogu wykuty jest krzyż, na który lewym skrzydłem nakłada się godło Polski z orłem w koronie, w prawym zaś rogu widnieje okrągły emblematyczny medal przypominający pieczęć, z napisami w centrum 27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK 1944; a w otocze: „Pożoga Oliwa – Osnowa-Gromada*Wołyń-Polesie-Lubelszczyzna*Gromada-Kowal.”. Odsłonięcia dokonał honorowy przewodniczący Zarządu Okręgu Wołyńskiego R. Markiewicz, poświęcenia zaś proboszcz parafii, ks. prałat Franciszek Puchalski³³. Pierwotnie tablica miała znaleźć się w kościele pw. św. Jacka, lecz w wyniku nieprzewidzianych wcześniej okoliczności nastąpiła zmiana. Część kulisów odzwierciedla fragment pisma przewodniczącego ŚZZ AK Środowiska 27 WDP w Słupsku z 8 VII 1998 r. do ŚZZ AK Okręgu Wołyńskiego w Warszawie: „[...] Na spotkaniu w dniu 4.02.1998 r., ustalono, że trzeba [...] powiesić tablicę w Kościele Serca Jezusowego. [...] termin powieszenia tablicy uzgodniono z Proboszczem Parafii Serca Jezusowego na dzień 6.06.98 r. o godz.11⁰⁰. Wyznaczono też miejsce – przy drzwiach u wejścia do k. Ponadto dokładnie całą uroczystość. W dniu 2.06.98 o godz. 10⁰⁰ podczas zawieszania tablicy w kościele, przyszło dwóch ludzi – Mężczyzna lat około 30-40 i Kobieta 25-30 lat. Przeczytali treść tablicy, przedstawili się, że są Ukraińcami i nie pozwolą na powieszenie tej tablicy, ponieważ >>>nie damy szkalować Ukraińców z UPA i nacjonalistów, trzeba mieć dla nich szacunek<<<. Przewodniczący oświadczył, że rezuny – mordercy, będą zawsze nazywani po imieniu – bandytami. Kułakowski Roman /który był przy montowaniu tablicy/ – odezwał się ostrym tonem – co wy tu macie do szukania?! Ukraińcy szybko wyszli z kościoła z groźbą, że „i tak ją rozwalimy”. O tym zajściu poinformowaliśmy Księdza [Franciszka Puchalskiego], który wyznaczył inne miejsce – w środku kościoła, a kościół jest zamykany. Obawiając się zakłócenia powagi naszej uroczystości, wystąpiliśmy z pismem do Policji, prosząc o ochronę na ten czas. Policja była przy kościele, incydentów żadnych nie było. Odsłonięcia tablicy

³¹ Z. S t a r z y Ń s k i, *Lata 1991–2000...*, s. 122-123.

³² Archiwum Parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku (dalej: APNSJS). *Kronika parafii NSJ w Słupsku 1952–2012*, b. sygn., b. pag.

³³ Z. S t a r z y Ń s k i, *Lata 1991–2000...*, s. 143

na Mszy św. dokonał Ryszard Markiewicz. Za dwa dni temat tablica znalazł się w prasie – Głos Pomorza – magazyn. /wszystkie pisma oraz wycinki z gazet są w załączeniu/. Nie zgadzając się z treścią artykułu, zwołaliśmy konferencję prasową, z udziałem Ukraińców, Redaktorów miejscowej prasy, oraz Ryszarda Markiewicza. Ukraińcy nie przyszli, a Redaktorzy w następnym artykule przedstawili zupełnie inny przebieg dyskusji, nieistotny – przytoczyli wypowiedzi osób niezwiązanych ze Środowiskiem 27 WDP AK. Dla Redaktorów specjalnie wyjaśniał Ryszard Markiewicz, Staniuk Bronisław i Rajczakowski Stanisław. Te wypowiedzi w ogóle nie znalazły miejsca w artykule Redaktora Bonkowskiego autora poprzednich artykułów. Należy jeszcze dodać, że na uroczystości było dużo wiernych, oraz 11 sztandarów kombatanckich i jeden nasz – szkolny z Czarnej Dąbrówki. Cała uroczystość została upamiętniona na kasecie wideo [...] Na tym temat „Tablica” nareszcie został zakończony”³⁴.

W tym samym kościele umieszczona została również pamiątkowa tablica upamiętniająca licznie walczących w szeregach 27 WDP AK harcerzy – żołnierzy³⁵. Odświeżenie i poświęcenie tablicy odbyło się 7 XI 1999 roku³⁶. Tablicę skomponowano z trzech elementów. Na prostokątnej części górnej zamieszczono napis BÓG HONOR OJCZYŻNA. Pięciokątna część środkowa składa się również z prostokątu i trójkąta z wierzchołkiem zwróconym do dołu i zawiera tekst: HARCERZOM WOŁYNIA / ŻOŁNIERZOM / POLSKI WALCZĄCEJ / W LATACH 1839-45 / W KONSPOIRACJI, SAMOOBRONIE / I SZEREGACH 27 WOŁYŃSKIEJ / DYWIZJI PIECHOTY ARMII KRAJOWEJ / WIĘZIONYM, ZESŁANYM I POLEGŁYM / W WALCE O WOLNOŚĆ OJCZYŻNY /1939–1999 / W SZEŚĆDZIESIĘCIOLECIE / RODACY. Na dole pięciokątnego elementu tablicy pod wierzchołkiem trójkąta umieszczono Krzyż Harcerski z napisem CZUWAJ. Historię i zasługi harcerzy podkreśliła w swoim wystąpieniu podczas uroczystości harcerka³⁷. W trakcie uroczystości kolportowano również okolicznościową ulotkę.

W związku z 60-tą rocznicą powołania struktur Państwa Podziemnego i Armii Krajowej³⁸ 11 XI 1998 r. w Słupsku dokonano odświeżenia Pomnika Polskiego Państwa Podziemnego. Inicjatywę postawienia pomnika podjął Inspektorat Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Słupsku, przy współpracy ze Środowiskiem 27 WDP AK. Pomnik – kamienny obelisk stanął w centrum mia-

³⁴ AŚS, T. *Tablica ku pamięci poległych i pomordowanych przez nacjonalistów ukraińskich OUN-UPA 1997–1998*, b. sygn., b. pag.

³⁵ AŚS, *Tablica poświęcona harcerzom – żołnierzom 27 WDP AK 1999*, b. sygn., b. pag.

³⁶ APNSJS, *Kronika parafii NSJ w Słupsku 1952–2012*, b. sygn., b. pag.; Z. S t a r z y ń s k i, *Lata 1991–2000...*, s. 152.

³⁷ AŚS, T. *Tablica harcerzy w kościele NSJ w w Słupsku 1999 r.*, b. sygn, b. pag.

³⁸ *prze, Uczcili Państwo Podziemne. „Gość Niedzielny”*. R.86: 2009, nr 40, s. 9.

sta po zachodniej stronie kościoła NMP Królowej Różańca Świętego. Wcześniej 2 II 1998 r. powstał Społeczny Komitet Budowy Pomnika, w jego skład wchodziło 17 osób. Na głównej części obelisku u góry umieszczone zostało godło Polski, a pod nim napis: „BÓG HONOR OJCZYŻNA”, poniżej zaś „POLSKIE PAŃSTWO PODZIEMNE 1939 – 1945”. Na bocznej, lewej stronie znajduje się symbol Polski Walczącej, natomiast poniżej tekst: „ARMIA KRAJOWA”. Mszy św. w intencji Ojczyzny i poległych, koncelebrowanej w kościele Mariackim, przewodniczył ks. bp Paweł Cieślak³⁹. Aktu odsłonięcia pomnika dokonali: ówczesny wojewoda śląski Jerzy Kuzyniak, prezes SZŻ AK w Gdańsku Kazimierz Śliwa i dowódca Okręgu Armii Krajowej Ziemi Krakowskiej gen. bryg. Władysław Niczuja Ostrowski, a poświęcił bp Cieślak. Odczytano również akt erekcyjny. Uroczystość miała wspianą oprawę, licznie uczestniczyli w niej słupszczanie⁴⁰.

W 2000 r. z wdzięczności za ogromną ofiarność lekarzom, pielęgniarkom i sanitariuszkom w czasie działań bojowych na Wołyniu, Polesiu Lubelszczyźnie, „27” Okręg Wołyński na ogólnym zebraniu zarządu, podjął uchwałę, aby ufundować tablicę Pamięci Służbie Sanitarnej „27”. Autorem tablicy jest arch. Zbigniew Starzyński „Senior”⁴¹. W Słupsku tablicę z napisem: OFIARNEJ SŁUŻBIE ZDROWIA / LEKARZOM PIELEŃNIARKOM – SANITARIUSZKOM / 27 WOŁYŃSKIEJ DYWIZJI PIECHOTY / ARMII KRAJOWEJ / W 56 ROCZNICĘ „BURZY” / 1944 – Krzyż na Polu Chwały – 2000 / ŻOŁNIERZE 27 WDP AK, OKRĘG WOŁYŃ – SŁUPSK./ SŁUPSK 17. IX. 2000 za zgodą dyrekcji Samodzielnego Publicznego Szpitala Zespołonego umieszczono na ścianie przy centralnym wejściu do gmachu szpitala przy ul. Obrońców Wybrzeża. Odsłonięcie tablicy odbyło się 17 IX 2000 r. Uroczystość uświetnił występ chóru Szkoły Medycznej w Słupsku. Odsłonięcia i poświęcenia tablicy dokonał kapelan szpitala ks. Cezary Iwanowski. Tablicę ufundowali: Okręgowa Izba Pielęgniarek, Okręgowa Izba Lekarska w Słupsku i żołnierze Środowiska 27 WDP AK w Słupsku⁴². 4 osoby spośród bohaterskiej służby zdrowia znalazły się później w Środowisku słupskim. Były to Amelia Lachowicz, Zofia Rzepka-Lachowicz, Maria Leszczyńska i Zofia Ziółkowska⁴³. Po uruchomieniu nowowybudowanego Wojewódzkiego Szpi-

³⁹ AŚS, T. *Pomnik Polskiego Państwa Podziemnego w Słupsku 1998*, b. sygn., b. pag.

⁴⁰ Z. Starzyński, *Lata 1991–2000...*, s. 143, 145, A. Kołodzyńska, *Wolni żołnierze AK*. „Gazeta Wyborcza”. R. 1999, nr 136, s. 1.

⁴¹ Z. Starzyński, *Lata 1991–2000...*, s. 159-160.

⁴² AŚS, T. *Tablica lekarzy, sanitariusze i pielęgniarek 27 WDP AK w Słupsku 2000*.

⁴³ Por. AŚS, *Noty biograficzne lekarzy, pielęgniarek i sanitariuszek 27 WDP AK*. Warszawa 2000, mps, s. 29, 31-32, 47.

tała Zespołonego w Słupsku jesienią 2011 r. tablicę przeniesiono do gmachu przy ul. Hubalczyków⁴⁴.

11 XI 2007 r. odsłonięto tablicę w Szkole Policji w Słupsku. Napis: PAMIĘCI PATRIOTÓW POLSKICH / OFIAR STALINOWSKIEGO TERRORU / KATOWANYCH i ZAMORDOWANYCH / W TYM BUDYNKU W LATACH 1945 -1956 / PRZEZ OPRAWCÓW z UB / „JEŚLI ZAPOMNĘ O NICH, TY BOŻE ZAPOMNIJ O MNIE” / ADAM MICKIEWICZ/ MIESZKAŃCY MIASTA SŁUPSKA 2007. To świadectwo pamięci wykonane zostało z szarego marmuru, do którego przymocowano „spłaszczoną” literę T z wrytym symbolem Polski Walczącej. Tablicę umieszczono na dawnym budynku Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego władz komunistycznych przy ul. Kilińskiego 41 w Słupsku. Uroczystego aktu poświęcenia tablicy dokonał ks. kapelan WP mjr Eugeniusz Łabisz. Tablica pamięci za zmarłych i zakatowanych patriotów polskich w kazamatach bezpieki odsłonięto i poświęcono dzięki staraniom byłych więźniów UB w Słupsku: Cezarego Jegierskiego, Stanisława Mirochy, byłego więźnia UB w Słupsku Bronisława Stanika, przewodniczącego Środowiska 27 WDP AK w Słupsku Jerzego Stanika oraz członka Związku Sybiraków w Słupsku Jerzego Lisieckiego. Projektantem był, plastyk miejski Edward Iwański⁴⁵.

Kombatantów Środowiska 27 WDP AK w Słupsku nie zabrakło podczas odsłaniania tablicy w słupskim kościele pw. św. Jacka oraz monumentalnego Krzyża Wołyńskiego na Starym Cmentarzu. Tablicę w kościele św. Jacka w Słupsku odsłonięto 11 VII 2008 r. Została ona wykonana z białego marmuru, a napis głosi: WOTUM KRESOWE / W HOŁDZIE POLAKOM OFIAROM / LUDOBÓJSTWA DOKONANEGO / PRZEZ UON – UPA NA WOŁYNIU / POLESIU I MAŁOPOLSCY / WSCHODNIEJ / W LATACH 1939–1947 / W 65 ROCZNICĘ TRAGICZNYCH / WYDAREŃ / SŁUPSK, 2008 RODACY. Poświęcenia dokonał misjonarz z Ukrainy ks. Feliks Filipowski. 6 V 2011 r. na Starym Cmentarzu Komunalnym w Słupsku odsłonięto Krzyż Wołyński. Powstał on staraniem Stowarzyszenia Upamiętniającego Ofiary Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów z siedzibą we Wrocławiu, Koła w Słupsku⁴⁶. Monument upamiętnia zbrodni ofiary ludobójstwa, popełnionej przez nacjonalistów ukraińskich na narodzie polskim na Wołyniu okupowanym przez III Rzeszę⁴⁷. Na uroczystości odsłonięcia nie zabrakło poczty sztandarowej Środowiska 27 WDP

⁴⁴ K. R o k o w s k i, *Happy end po 25 latach budowy*. „Nasze Miasto”. R. 2011, nr 16, s. 11.

⁴⁵ AŚS, T. *Tablica w szkole Policji 2011*, b.sygn., b.pag.

⁴⁶ Z. H a s s, *68 rocznica ludobójstwa na Wołyniu*. „Moje Miasto”. R.2011, nr 10, s. 6; *W obronie prawdy i Sprawiedliwości*. „Moje Miasto”. R. 2011, nr 10, s. 6.

⁴⁷ bp, *Krzyż Wołyński*. „Nasze Miasto”. R. 2011, nr 11, s. 4.

AK w Słupsku. Budowę Krzyża Wołyńskiego sfinansowały władze miejskie, a został zaprojektowany przez słupskiego architekta Cezarego Flisa.

4. Więź z władzami krajowymi w Warszawie i współpraca z sąsiednimi Środowiskami

Od 1983 r. dla wszystkich spotykających się byłych żołnierzy Środowiska słupskiego było oczywiste, że współdziałają z Zarządem Środowiska w Warszawie. Od czasu utworzenia słupskiego Środowiska jego członkowie brali udział w pielgrzymkach na Wołyń⁴⁸. Przewodniczący Środowiska 27 WDP AK ze Słupska uczestniczył w kolejnych zjazdach organizowanych przez władze warszawskie⁴⁹.

Kombatanci Środowiska 27 WDP AK w Słupsku wraz byłymi mieszkańcami ziemi wołyńskiej licznie uczestniczyli 13 IX 1992 r. w pielgrzymce na Wołyń, połączonej z uroczystym poświęceniem cmentarza wojennego żołnierzy „27” w Zasmychach i kapliczki na miejscu zburzonego kościoła. Zasmyki – to był bastion polskiej samoobrony na Wołyniu, miejsce formowania 27 WDP AK, tak zwanej Rzeczypospolitej Zasmyckiej proklamowanej w 1943 r. przez ks. Michała Zukowskiego, proboszcza parafii w Zasmychach⁵⁰. Uroczystość odbyła się w trakcie opólnokrajowego XII Zjazdu Środowiska, który trwał od 11 do 13 IX 1992 r. w Hrubieszowie⁵¹.

XIV Zjazd odbył się 16-18 IX 1994 r. w Chełmie. Grupa licząca 600 uczestników udała się pociągiem na cmentarz wojenny żołnierzy „27” do Rymacz na Wołyniu. Nastąpiło tam poświęcenie cmentarza, gdzie pozostał na tablicy pod krzyżem polski napis: TU SPOCZYWAJĄ ŻOŁNIERZE 27 WOŁYŃSKIEJ DYWIZJI PIECHOTY ARMII KRAJOWEJ POLEGLI W WALKACH Z NIEMCAMI W 1944 R.⁵². Następnego dnia odbył się doniosły akt odsłonięcia i poświęcenia pomnika w Chełmie, ufundowanego w hołdzie żołnierzom 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK i 7 Pułku Legionów AK ziemi chełmskiej⁵³.

⁴⁸ Z. Starzyński, *Lata 1991-2000...*, s. 23, 25, 42, 158.

⁴⁹ AŚS, *Prezydium Zarządu Okręgu w Warszawie oraz Zarządy Środowisk 27 WDP AK w Polsce*, b. sygn. b. pag.

⁵⁰ Zob. J. Turowski, *Pożoga...*, s. 51-73. M. Fijałka, *27. Wołyńska Dywizja Piechoty AK...*, s. 57-60.

⁵¹ Z. Starzyński, *Lata 1991-2000...*, s. 89-93; E. Wiązowski, *Tym co odeszli przed nami*, „Wierzę”. R. 3:1992, nr 23, s.1.

⁵² H. Dąbkowski, *Tym, którzy walczyli o wolną i suwerenną Polskę*. „Stowo. Dziennik katolicki”. R. 2: 1994, nr 190, s. 11.

⁵³ Z. Starzyński, *Lata 1991-2000...*, s. 107-110.

W pamięci ich zapisał się zorganizowany od 1 do 3 IX 1995 r. IX Zjazd odbywający się w Chęcinach, gdyż podejmował ich w tamtejszym klasztorze bernardynów o. Czesław – dywizyjny kolega Mieczysław Romański „Ryba”⁵⁴.

Nie mogło zabraknąć słupskich kombatantów na XX Zjeździe w Warszawie, który trwał od 11 do 13 IX 1993 r. i w czasie jego trwania 12 września odsłonięto na Żoliborzu przy alei Armii Krajowej pomnik OROŃCOM OJCZYZNY. O celu wystawienia pomnika poinformowano na kolportowanej ulotce: „O rozmiarach tragedii kresowej ludności polskiej i trudnej walce o przetrwanie w dobie II wojny światowej niewiele wie dziś przeciętny obywatel Rzeczypospolitej Polskiej. Milczą na ten temat podręczniki szkolne, rzadko można dowiedzieć się czegoś z prasy i telewizji. Dla upamiętnienia tych wydarzeń i złożenia hołdu żołnierzom 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej, żyjący uczestnicy tamtych wydarzeń ufundowali i poświęcili, we wrześniu 1993 roku, pomnik w stolicy Polski. Podczas II wojny światowej polska ludność Wołynia doznała ogromnych strat. Władze sowieckie deportowały do więzień i łagrów wiele tysięcy Polaków. Po wkroczeniu Niemców na Kresy, w 1941 roku, nacjonałści ukraińscy spod znaku Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii wymordowali w latach 1942 – 1943 ponad 50 tysięcy Polaków. Mimo terroru i represji, przez cały czas okupacji, ludność polska na Wołyniu prowadziła walkę z wrogami tj. ukraińskim nacjonalistom i Niemcom. Powstały ośrodki samoobrony i zorganizowano 10 oddziałów partyzanckich dla obrony ludności. W styczniu roku 1944 został wprowadzony w życie plan „Burza”, zakładający prowadzenie walki z Niemcami wszystkimi siłami Podziemnego Państwa Polskiego, kiedy front sowiecki wkroczy na tereny Rzeczypospolitej. W tym celu z istniejących oddziałów konspiracyjnych zorganizowano 27 WDP AK liczącą 6,5 tys. żołnierzy. W jej ramach, utworzono dwa ugrupowania „Kowalskie” i „Włodzimierskie” liczące w sumie 9 batalionów piechoty, 2 szwadrony kawalerii, pododdziały łączności, saperów, rozpoznania, kwatermistrzostwa, służby zdrowia (2 szpitale polowe), żandarmerii i duszpasterstwa. 27 WDP AK była największą jednostką partyzancką, nieprzerwanie działającą przez 7 miesięcy jako zwarty związek taktyczny. Zapoczątkowała akcję „Burza” i najdłużej realizowała jej założenia. Trzykrotnie okrążona przez przeważające siły wojsk niemieckich nie dała się zniszczyć, a przebijając się z matni podejmowała dalszą walkę, aż do zdradzieckiego okrążenia przez wkraczające na Lubelszczyznę wojska sowieckie dnia 25 lipca 1945 r. Na swoim 600-kilometrowym szlaku bojowym 27 WDP AK poniosła straty wynoszące 626 zabitych, około 400 rannych, 195 wziętych do niewoli i 1300 zaginionych, gdy w tym samym czasie straty zadane nieprzyjacielowi szacuje się na 750 zabitych, 100 rannych i 348 wziętych do niewoli. Po rozbrojeniu żołnierze z uczuciem ogromnej goryczy

⁵⁴ Z. Starzyński, *Lata 1991-2000...*, s.117-118, 233.

i wewnętrznego rozdarcia szukali dla siebie miejsca w dalszej walce albo innych drogach życia. Wielu za przynależność do AK aresztowano, „osadzono” i zesłano w głąb Związku Sowieckiego. Wielu podjęło walkę z komunizmem. Miejscem pamięci o wszystkich Polakach, którzy ponieśli ogrom ofiar w obronie swoich stron ojczystych oraz wszystkich Wołyniaków represjonowanych po lipcu 1944 r. stał się właśnie pomnik wzniesiony w stolicy przy Alei Armii Krajowej⁵⁵.

Dywizją dowodzili kolejno płk Kazimierz Bąbiński „Luboń” (od 16 I do 10 II 1944 r.), płk dypl. Jan Wojciech Kiwerski „Oliwa” (11 II – 16 IV 1944), mjr Jan Szatowski „Kowal” (19 I V – 3 V 1944), mjr Tadeusz Sztemberk-Rychter „Żegota” (4 V – 15 VII 1944), płk Jan Kotowicz „Twardy” (18 VII -26 VII 1944, tj. do rozwiązania⁵⁶.

Kombatanci Środowiska „27” w Słupsku uczestniczyli także w XIX Zjeździe ŚZZ Okręgu Wołyńskiego 27 WDP AK, który odbywał się od 3 do 5 IX 1999 r. w Dubience, gdzie 5 września dokonano odsłonięcia i poświęcenia tablicy pamiątkowej w kościele św. Jana Nepomucena w Dorohusku – miejscu pamiętnym z przepraw partyzantów przez rzekę Bug⁵⁷.

Członkowie Środowiska 27 WDP AK w Słupsku współpracowali również z sąsiednimi środowiskami „27” w Koszalinie, Szczecinie, Gdańsku i Bydgoszczy. 24 V 1987 r. jeździli do Jeżyc koło Darłowa, gdzie staraniem Środowiska „27” w Koszalinie 24 V 1987 r. wmurowano w kościele parafialnym MB Ostrobramskiej odsłonięto tablicę OFIAROM WOJNY 1939 – 1945 ORAZ BOHATERSKIM OBRONCOM WOŁYNIA ŻOŁNIERZOM 27 WOŁYŃSKIEJ DYWIZJI ARMII KRAJOWEJ RODACY TOWARZYSZE BRONI JEŻYCE 1987 R.”⁵⁸. Środowisko Żołnierzy „27” w Koszalinie, Kombatanci „27” ze Słupska obecni byli 11 XI 1996 r. na odsłonięciu i poświęceniu płyty epitafijnej na kszalińskim cmentarzu. Pod płytą umieszczono urnę z ziemią wołyńską, poleską i lubelską. Płytę zdobią symbole dywizyjne z brązu i okolicznościowy napis⁵⁹.

Byli również świadkami poświęcenia 9 VII 2000 r. tablicy ku czci kapłanów wołyńskich⁶⁰ w kościele pw. Ducha Świętego w Koszalinie. Pod inskryp-

⁵⁵ AŚS, *Pomnik 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej odsłonięto 12 września 1993 roku w Warszawie na Żoliborzu przy ul. Armii Krajowej*. Ulotka, b. pag.

⁵⁶ E. H. B a k u n i a k, *Osnowa. Zgrupowanie pułkowe 27. Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK*. Warszawa 2004, s.284-287; M. F i j a ł k a, *27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK...*, s. 76, 164-166; J. T u r o w s k i, *Pożoga...*, s. 358-359, 540; H. S t a c h y r a, *27 Wołyńska Dywizja Piechoty...*, s.282-288.

⁵⁷ Z. S t a r z y Ń s k i, *Lata 1991-2000...*, s.137-158.

⁵⁸ T e n ż e, *Lata 1944-1990...*, s. 52.

⁵⁹ T e n ż e, *Lata 1991-2000...*, s. 121.

⁶⁰ Dywizja posiadała trzech kapelanów. Naczelnym kapłanem Dywizji był ks. „Prawdźic”, proboszcz z Kowla, kapłanem w „Gromadzie” był ks. „Rafał”, proboszcz z Zaturzec. Należy także

cją: NA WIECZNĄ CHWAŁĘ KAPŁANÓW / I ZAKONNIKÓW WOŁYNIA POMORDOWANYCH / ZA WIARĘ I POLSKOŚĆ W LATACH 1939–1945 umieszczono w trzech kolumnach imiona i nazwiska 53 księży oraz zakonników zamordowanych przez UON-UPA, NKWD, UB, Gestapo. Mszy św. przewodniczył, tablicę odsłonił i poświęcenia dokonał biskup pomocniczy z Koszalina Paweł Cieślak, współkoncelebrantem był proboszcz tej parafii ks. prałat Kazimierz Bednarski⁶¹.

W 56-tą rocznicę walk i rozbrojenia Dywizji przez Armię Czerwoną w kościele parafialnym pw. Świętej Trójcy w Czaplunku 30 VII 2000 r. dokonano odsłonięcia tablicy utrwalającej heroiczne czyny Służby łączności 27 WDP AK. Przedsięwzięcie to udało się zrealizować dzięki staraniom Heleny Życzko „Pszczółki”, łączniczki konspiracji włodzimierskiej, a następnie sztabu Dywizji oraz Czesława Życzko „Orwida”, również żołnierza „27”. Kombatantów „27” ze Słupska reprezentował B. Staniuk⁶²

Sztandaru i przedstawicieli Środowiska 27 WDP AK ze Słupska nie brakowało również 18 IX 2006 r. w Szczecinku, gdzie na terenie przykościelnym parafii wojskowej przy ul. Młyńskiej odsłonięto i poświęcono pomnik żołnierza – bohatera Pułkownika Kazimierza Bąbińskiego. Głównym zwieńczeniem tablicy umieszczonej na obelisku są Orzeł Legionowy, głowa Pułkownika, Kotwica Polski Walczącej. Na tablicy zaś wypisano: PUŁKOWNIK / KAZIMIERZ BĄBIŃSKI ‘ORLICA’ „LUBON’/ 17. X. 1896 – 23. IX. 1970. / ŻOŁNIERZ I BRYGADY LEGIONÓW, PORUCZNIK / WOJNY POLSKO-BOLSZEWICKIEJ, / WE WRZEŚNIU JAKO PPLK DOWODZI / 5 PUŁK. P. LEG. DO 24. IX. 1939 R. / OD 1939 R. W KG ZWZ, POTEM AK. / OD 1949 R. KOMENDANT OKRĘGU AK WOŁYŃ. / OD STYCZNIA 1944 R. DOWÓDCA / 27 WOŁYŃSKIEJ DP ARMII KRAJOWEJ./ ODZNACZONY/ 2 x K. Virtuti Militari, k. Niepodległości, K. Polonia Restituta, 7x Walecznych, Złoty Krzyż Zasługi / ARESZTOWANY 2 XI 1945 r. I WIĘZIONY DO 16 XII 1953 R. / ZREHABILITOWANY W 1958 R./ OD 1956 R MIESZKAŁ W SZCZECINKU, POCHOWANY NA / STARYCH POWĄŻKACH W WARSZAWIE./ SPOŁECZEŃSTWO SZCZECINKA. ANNO DOMINI 2005 R. ZOŁNIERZE AK.

Weterani 27. ze Słupska wraz z innymi weteranami Dywizji złożyli urnę z pól bitewnych ziemi wołyńskiej, z Jagodzina i Kowla w sanktuarium Maryj-

wspomnieć pracę kapelana samoobrony w Zasmykach, ks. Michała Żukowskiego, ks. Stanisława Janaszka, proboszcza parafii Kalinówka, który mimo sędziwego wieku służył wszelką pomocą wojsku i samoobronie, za co został zamordowany przez Niemców 14 IV 1944 r., a także ks. „X=O”, „Przewalskiego” (Wiktor Kryweńczyk) z Rymacz, wcześniej z Przewała, który był związany z konspiracją tego rejonu i pełnił funkcję pośrednika w kontaktach z oddziałami węgierskimi. M. F i j a ł k a, *27. Dywizja Piechoty AK...*, s. 81, 28, 112, 170, 171, 180, 183-185.

⁶¹ Z. S t a r z y Ń s k i, *Lata 1991-2000...*, s.162-165

⁶² T a m e, s. 165-166

nym w Górcie Klasztornej. Wspólnie z kolegami ze Środowiska koszalińskiego uczestniczyli w nadaniu szkole w Języczkach imienia Kazimierza Filipowicza „Korda”, a w rocznicę śmierci mjr. rez. Ryszarda Markiewicza „Mohera” wspólnie uczestniczyli w odsłonięciu jego piersia w szkole w Malechowie koło Sławna, gdzie przed laty pracował. Ponadto Utrzymywali kontakt z harcerzami Jednostki Poszukiwawczo Ratowniczej im 27 WDP AK Komendą Bazy Operacyjnej Północ w Kowalewu koło Kcyni.

* * * * *

Dawni żołnierze 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej ze Słupska i okolic nieformalnie spotykali się od 1983 r. Oficjalnie Środowisko 27 WDP AK utworzono w Słupsku 20 X 1989 r. W latach 1989–2012 Środowisko słupskie liczyło ponad 71 członków zwyczajnych oraz ponad 23 członków nadzwyczajnych. W 1996 r. imię 27 WDP AK nadano Szkole Podstawowej w Czarnej Dąbrówce. Staraniem weteranów 27 WDP AK ze Słupska w kościele pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku w 1985 r. zawisł Krzyż Wotywny z symbolami Dywizji. Później w kościele tym staraniem słupskiego Środowiska umieszczono jeszcze dwie tablice: jedną ku pamięci poległych i pomordowanych przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1942–1945 (1998 r.) i drugą ku czci harcerzy – żołnierzy Dywizji (1999 r.). Wysiłki weteranów 27 WDP doprowadziły również do umieszczenia na terenie słupskiego szpitala tablicy upamiętniającej ofiarną służbę zdrowia Dywizji (2000 r.). Współuczestniczyli w wystawieniu pomnika – obelisku Polskiego Państwa Podziemnego przy kościele Mariackim w Słupsku (1998 r.) i w staraniach o umieszczenie tablicy na budynku Szkoły Policji w Słupsku upamiętniającej ofiary stalinowskiego terroru w latach 1945 -1956 (2007 r.). Uczestniczyli w uroczystym odsłonięciu tablicy - Wotum Kresowego poświęconej upamiętnieniu Polaków – ofiar ludobójstwa dokonanego przez Organizację Ukraińskich Nacjonalistów – Ukraińską Powstańczą Armię w latach 1939–1947 umieszczonej w słupskim kościele pw. św. Jacka (2008 r.) oraz w odsłonięciu, upamiętniającego ofiary ludobójstwa dokonanego na Polakach przez nacjonalistów ukraińskich, monumentalnego Krzyża Wołyńskiego na Starym Cmentarzu Komunalnym w Słupsku (2011 r.). Od czasu utworzenia Środowiska 27 WDP AK w Słupsku jego przedstawiciele uczestniczyli w zjazdach, spotkaniach, uroczystościach i pielgrzymkach na Wołyniu organizowanych przez władze krajowe Okręgu Wołyńskiego w Warszawie. Współpracowali również z sąsiednimi Środowiskami z Koszalina, Szczecina, Gdańska i Bydgoszczy.

Aus der Geschichte des personellen Umfeldes der 27. Infanteriedivision der A. K. in Słupsk

Zusammenfassung

Ehemalige Soldaten der 27. Infanterie-Division Wolhynien der Heimatarmee von Słupsk und Umgebung trafen sich inoffiziell schon seit 1983. Offiziell das Milieu der 27. IDW der Heimatarmee wurde in Słupsk am 20. Oktober 1989 gebildet. In den Jahren 1989–2012 das Milieu von Słupsk zählte über 71 gewöhnliche Mitglieder und über 23 außergewöhnliche Mitglieder. In 1996 wurde die Grundschule in Czarna Dąbrówka als 27. Infanterie-Division Wolhynien der Heimatarmee benannt. Dank der Bemühungen der Kriegsveteranen der 27. IDW der Heimatarmee von Słupsk wurde in der Heiligstes-Herz-Jesu Kirche in Słupsk in 1985 das Kreuz mit Wahrzeichen der Division gehängt. Später in dieser Kirche dank der Bemühungen des Milieus von Słupsk wurden noch zwei Tafeln untergebracht: eine zu Ehren der in den Jahren 1942–1945 (1998) Gefallenen und Ermordeten durch den ukrainischen Nationalisten und zweite zu Ehren der Pfadfindern - Divisionssoldaten (1999). Die Bemühungen der Kriegsveteranen führten auch zur Unterbringung die Gedenktafel zum Gedenken den Divisionsgesundheitsdienst (2000). Sie nahmen an der Errichtung des Denkmals – Obelisk des Polnischen Untergrundstaates bei der St. Marien Kirche in Słupsk teil (1998). Sie waren auch bei der Bemühungen um die Tafel zum Gedenken die Opfer des stalinsches Terrors in den Jahren 1945–1956 am Polizeischulegebäude zu unterbringen (2007). Sie nahmen auch in St. Johannes Kirche in Słupsk an der feierlichen Enthüllung der Tafel (2008) und an der Enthüllung des grossen Wolhynienkreuzes am Alten Kommunalfriedhof in Słupsk (2011) zum Gedenken der polnischen Opfer des Völkermords teil. Dieses Kriegsverbrechen führte Organisation Ukrainischer Nationalisten – Ukrainische Aufständische Armee in den Jahren 1939–1947 durch. Seitdem das Milieu der 27. IDW der Heimatarmee in Słupsk gebildet ist, Vertretern des Milieus nahmen an den durch Vorstand des Wolhynienbezirks in Warschau organisierten Tagen, Zusammentreffen, Pilgern nach Wolhynien teil. Sie arbeiteten auch mit den nachbarlichen Milieus von Koszalin, Szczecin, Gdańsk und Bydgoszcz.

Übersetz von Eugeniusz G. Wiązowski